

Գիտությունն ու կեղծիքը անհամատեղելի են

Ս. թ. փետրվարի 11-ին ՀՀ բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի (ԲՈՂ-ի) կոլեգիան, վկայակոչելով թույլ տրված կանոնադրային խախտումները, չեղյալ հայտարարեց ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում գործող ԲՈՂ-ի 004 մասնագիտական խորհրդի 2003 թ. դեկտեմբերի 9-ին կայացած նիստը, որը տապալել էր իմ դոկտորական ատենախոսության («Հայոց եկեղեցին XVIII դարի հայ ազատագրական շարժման քառուղիներում») պաշտպանությունը:

Նիստի ընթացքի վրա ազդելու և այն կանխորոշելու նպատակով մեկ օր առաջ՝ փետրվարի 10-ին, կազմակերպվեցին ապակողմնորոշիչ, ծավալուն հրապարակումներ. «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթում լույս տեսավ ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի և ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի միջին դարերի պատմության բաժնի ստորագրած «Ո՛րն է գիտության ուղին: Կրկին մի ատենախոսության աղմկահարույց պաշտպանության մասին» հոդվածը, միաժամանակ ռուսալեզու «Նովոյե վրեմյա»-ում հրապարակվեց «Հին պաշտպանության նոր տեսանկյուն» խորագրով նույնաթեզ մի հարցազրույց՝ ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում գործող մասնագիտական խորհրդի նախագահ, ՀՀ ԳԱԱ փոխնախագահ, ակադեմիկոս Վլադիմիր Բարխուդարյանի և նույն մասնագիտական խորհրդի փոխնախագահ, ԵՊՀ Հայոց պատմության ամբիոնի նորընտիր վարիչ, պատմական գիտությունների դոկտոր Բաբկեն Հարությունյանի հետ:

Մեր ատենախոսության պաշտպանության կազմակերպված տապալումը հանգամանորեն լուսաբանվել է հայաստանյան և սփյուռքահայ մամուլում: Հետագայում հանդես կգանք նաև տապալման բուն դրդապատճառների և հետևանքների ամփոփիչ վերլուծությամբ: Ուստի, հաշվի առնելով թերթային ծավալի սահմանափակումները, այժմ կպատասխանենք միայն «Ո՛րն է գիտության ուղին» նյութի «քննադատությանը»:

Նախ երկու խոսքով անդրադառնանք մեր ընդդիմախոսների դրսևորած «տրամաբանությանը»: Եթե պաշտպանությունս ձախողվել է իսկապես ատենախոսության թույլ լինելու պատճառով, ապա բնական կլիներ, որ վերոհիշյալ հոդվածի հեղինակները՝ ԵՊՀ նշված ամբիոնն ու պատմության ինստիտուտի նշված բաժինը (այսուհետև՝ Ա-ն և Բ-ն), հրապարակեին պաշտպանության ընթացքում իրենց կարդացած կարծիքներն ու հե՛նց տեղում դրանց տված իմ պատասխանները՝ դրանով իսկ ընթերցողին հնարավորություն ընձեռելով օբյեկտիվ պատկերացում կազմել պաշտպանության ընթացքի մասին: Բայց Ա-ն և Բ-ն ընտրել են այլ մարտավարություն: Մի կողմից՝ ներկայացրել են նոր՝ «պոստ-ֆակտում» հերյուրած «թերություններ», որոնք պաշտպանության ժամանակ չեն ընթերցվել և դրանց պատասխանելու հնարավորություն են ցայժմ չեմ ունեցել: Մյուս կողմից՝ կրկնել են մի շարք «քննադատություններ», որոնք պաշտպանության ժամանակ արդեն կետ առ կետ հերքել ենք (ըստ երևույթին՝ ընդդիմախոսներս առաջնորդվում

են քարոզչական այն հանրահայտ հնարքով, ըստ որի՝ սուտը որքան շատ կրկնվի, այնքան դրան շատ կհավատան):

«Հին» քննադատություն

«Հին» քննադատության «զինանոցից» կրկնվել են հետևյալ շինծու կետերը. ա) ատենախոսության խորագրի ու բովանդակության հակասության մեջ գտնվելը, բ) ուսումնասիրության՝ հայ ազատագրական շարժման հետ կապ չունենալը, գ) ընդհանուր հայեցակարգի և առանցքի բացակայությունը, զ) ատենախոսության՝ պահանջվող կառուցվածքի և ծավալի բացակայությունը, դ) Ղազար Ջահկեցու հակասական կերպարը դրական գնահատելը, ե) հավելվածների՝ ուսումնասիրության նյութի հետ չառնչվելը, զ) Ղազար Ջահկեցու «Ողբի» և «Աղոթքի» ազատագրական մոտիվների «սովորական» լինելը, է) թեմայի վերաբերյալ հրապարակված աշխատությունների անհրաժեշտ քանակության բացակայությունը:

Վերը նշված դրույթներից ամենազավեշտականը, թերևս, պահանջվող կառուցվածքի և ծավալի բացակայության կետն է: Լրջախոհ ընթերցողի մեջ հարց կարող է առաջանալ. «Պարոնա՛յք, եթե ամեն ինչ այդքան պարզ էր, այդ դեպքում ինչո՞ւ էիք ընդունել ատենախոսությունը և դրել հրապարակային պաշտպանության: Եվ մի՞թե Մատենադարանի պես ճանաչված, հեղինակավոր գիտական հիմնարկում և ԲՈՅ-ում չէին նկատել, որ Արմեն Այվազյանի աշխատանքը մի կատարյալ խոտան է, որտեղ նույնիսկ ապահովված չէ էջերի պահանջված քանակը:

Սակայն խնդիրն այն է, որ ինչպես այս, այնպես էլ վերը թվարկված մյուս բոլոր «քննադատությունները» կեղծ են, և դրանք բոլորն էլ փաստացի հերքել ենք պաշտպանության ժամանակ՝ մեր պատասխաններում: «Նոր» քննադատություններին պատասխանելու տեղ ապահովելով՝ ընթերցողին տեղեկացնենք, որ հայոց պատմության ամբիոնին, միջին դարերի բաժնին և պատմական գիտությունների դոկտոր Վալտեր Դիլոյանին մեր պատասխանները հրապարակել ենք Համացանցի հետևյալ էջում՝ www.artsakhworld.com/Armen_Aivazian/Reviews_and_Discussions/Articles_Eng.html:

«Նոր» քննադատություն

Փետրվարյան հրապարակումներում Ա-ն և Բ-ն փորձում են հասարակության՝ իրենց դեմ արդարացիորեն առաջադրված քաղաքական պատվեր, «հակագիտական ու հակազգային ահաբեկչական գործողություն» կատարելու («Գոլոս Արմենիի», 16 . 12 . 2003) մեղադրականը «ջրել»՝ Ա. Այվազյանի դոկտորականի պաշտպանության տապալման խնդիրը վերածելով ընդամենը մասնագիտական անձեռնհասության խնդրի. իբր «հրապարակային պաշտպանության է ներկայացված մի աշխատություն («Հայոց եկեղեցին XVIII դարի հայ ազատագրական շարժման քառուղիներում»), որն ամենևին չի բավարարում դոկտորական ատենախոսություններին ներկայացվող պահանջներին»: Ու թեև

ատենախոսության պաշտպանությունից հետո կատարված որևէ նոր քննադատություն բուն պաշտպանության ընթացքի և արդյունքի մասին պատկերացում տալ չի կարող, այդուհանդերձ ստորև հաջորդաբար գն-նելու ենք մեզ ներկայացված «տեսակետները», դրանց ճշմարտացիու-թյունն ու արդարացիությունը՝ դրանով իսկ պարզելով մերօրյա հայ պատմագրության պարագլուխների գիտական անաչառության և սկզ-բունքայնության կերպն ու մակարդակը:

I. Ա-ն և Բ-ն գրում են. «Յեղիևակը փորձում է Յայոց եկեղեցին ներկա-յացնել միայն Սուրբ Էջմիածնի գործունեությամբ և մոռանում է նրա թե-մական կառույցները, բովանդակ Յայոց եկեղեցին, գործնականում ան-տեսում Աղթամարի ու Գանձասարի կաթողիկոսությունների և Երուսա-ղեմի պատրիարքության անուրանալի նպաստը նշված ժամանակաշր-ջանի հայ ազատագրական շարժմանը»: Փետրվարի 10-ին «Նովոյե վրեմյա»-ին տված հարցազրույցում Վլ. Բարխուդարյանն ու Բ. Յարու-թյունյանը հավելել են, որ իբրև նաև աչքաթող ենք արել «հայկական պատրիարքությունները, որոնք նույնպես կարևոր դեր են խաղացել հայ ազատագրական շարժման մեջ»:

Այս հայտարարություններում կա և՛ բացահայտ սուտ, և՛ մասնագի-տական անգրագիտություն, և՛ հակասություն:

Սուտն այն է, որ ատենախոսության մեջ տասնյակ էջեր են նվիրված ինչպես Կ. Պոլսի և Երուսաղեմի պատրիարքություններին, այնպես էլ Աղթամարի ու Գանձասարի կաթողիկոսությունների գործունեությանը:

Մասնագիտական անգրագիտությունն այն է, որ Կ. Պոլսի և Երուսա-ղեմի պատրիարքությունների «անուրանալի նպաստը՝ նշված ժամանա-կաշրջանի հայ ազատագրական շարժմանը», առաջին անգամ հնչած անապացույց և անընդունելի վարկած է, ավելի ճիշտ՝ անպատրաստ ընթերցողին ապակողմնորոշելու համար հորինված հեքիաթ:

Յակասությունն էլ այն է, որ հենց հիշյալ երկու հրապարակումներն ընդունում են, որ ատենախոսությունը քննել է «Յովհաննես Կոլոտ պատրիարքի և Աբրահամ կաթողիկոսի փոխհարաբերությունները» և «սուլթանական արքունիքի՝ Յայոց եկեղեցու նկատմամբ վարած քաղա-քականությունը»՝ պարզորեն հակասելով իրենց իսկ պնդմանը, թե «հե-ղիևակը փորձում է Յայոց եկեղեցին ներկայացնել միայն Սուրբ Էջմիած-նի գործունեությամբ»:

II. Ա-ն և Բ-ն գրում են. «Գիտական խնդրի դրվածքի լիակատար բա-ցակալությունը պայմանավորել է ատենախոսության արդյունքների ծայրահեղ համեստությունը»: Այս առթիվ տեղին է մեջբերել մի քանի քաղվածք՝ մեր երեք պաշտոնական ընդդիմախոսների՝ պաշտպանու-թյան ժամանակ ընթերցած կարծիքներից:

Ակադեմիկոս Մանվել Չուլալյան. «Սկզբից ևեթ պետք է ասել, որ աշ-խատությունը նորություն է իր տեսակի մեջ: Յայ ազատագրական շար-ժումների՝ Յայոց եկեղեցու հետ ունեցած հույժ գաղտնի կապերի ուսում-նասիրությունն ինքնստիևքյան պահանջում է ոչ սովորական, այլ հետա-խուզական-քննչական տիպի պատմագիտական աշխատանք: Ատենա-խոսն ինքն իր առջև դրել է անհայտներով լի բարդագույն հետազոտա-

կան խնդիրներ, որոնց բացահայտումը պահանջում է տարանջատ բազմաթիվ սկզբնաղբյուրների համեմատական բժախնդիր քննություն:

Թեմայի լուսաբանման համար անհրաժեշտ է եղել քննել մի շարք խոշոր խնդիրներ, այդ թվում՝ օտար տիրապետող ուժերի ներգրավվելը Ամենայն հայոց կաթողիկոսների ընտրությունների մեջ, ազատագրական մտայնություն ձևավորող հայոց ազգային-եկեղեցական գաղափարախոսությունն՝ իր մինչև այժմ գրեթե բացարձակապես չուսումնասիրված տարրերով, այդ գաղափարախոսության քարոզման միջոցները, հայադավան-կաթոլիկ հարաբերությունները և այլն... **Աշխատության հիմնական արժանիքը բացահայտվող նորությունների առատությունն է. դրանց թվարկումը միայն մեզնից կարող է ավելի ժամանակ խլել, քան սովորաբար հատկացվում է ընդդիմախոսին»** (ընդգծումներն իմն են - Ա. Ա.):

Պատմական գիտությունների դոկտոր Էդվարդ Դանիելյան. «Ատենախոսությունը... լուրջ գիտական ներդրում է XVIII դարի միջազգային բարդ իրավիճակում Յայ եկեղեցու և Նրա նշանավոր գործիչների՝ հայոց ազատագրական պատմության մեջ ունեցած ներդրումի ուսումնասիրության և գնահատման ասպարեզում»:

Պատմական գիտությունների դոկտոր Վալտեր Դիլոյան. «Ատենախոսությունն ընդգրկում է Յայ եկեղեցու 17-18-րդ դարերի պատմությանն առնչվող խիստ կարևոր դրվագների մի ամբողջ համալիր, դրվագներ, որոնք ատենախոսը կարողացել է մեծ հմտությամբ շաղկապել միմյանց և հանգել բավական հիմնավոր և ինքնօրինակ եզրակացությունների... Ամփոփելով մեր խոսքը, պետք է նշենք, որ ատենախոս Ա. Մ. Այվազյանը հետազոտել, քննարկել և վերլուծել է հիմնահարցեր, որոնք մեծ հետաքրքրություն և կարևորություն են ներկայացնում 17-18-րդ դարերի հայոց պատմության հիմնախնդիրները ճշմարտորեն լուսաբանելու առումով: Ատենախոսը կարողացել է առաջադրել և հիմնավորել մի շարք դրույթներ, որոնք նպաստում են նորովի լուսաբանելու մի շարք հիմնախնդիրներ: Այսու միջնորդում ենք ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում գործող ԲՈՂ-ի 004 մասնագիտական խորհրդին՝ շնորհելու ատենախոս Արմեն Մարտինի Այվազյանին իր հայցած պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանը»: (Մի քանի օր անց Վ. Դիլոյանը հայտարարեց, թե ինքն իբր բացասական կարծիք է սովել իմ ատենախոսությանը, բայց այս դիմակափոխությունն արդեն մեկնաբանել ենք: «Ինչո՞ւ տապալվեց պաշտպանությունը», հարցազրույց (ռուսերեն), տե՛ս վերը նշված Համացանցի էջում):

Կարծում ենք՝ լրացուցիչ մեկնաբանություններն ավելորդ են:

III. Բաժնի և ամբիոնի անբարյացակամությունն ատենախոսի նկատմամբ երբեմն ընդունում է հիրավի հիվանդագին դրսևորումներ: Պարզվում է՝ մենք իրավունք չունեինք գրելու, որ «XV-XVIII դարերում Յայ եկեղեցին մեծ գործ կատարեց. պահպանեց ազգային ինքնագիտակցությունը, կազմակերպեց ազգային կրթությունը, հնարավորին չափով առաջ տարավ մշակույթը» և այլն, ինչ է թե այդ մասին նման մի բան էլ գրված է նաև V դասարանի դասագրքում: Ըստ երևույթին այլևս ոչ ոք իրավունք չունի գրելու, որ, օրինակ, 1914թ. սկսվել է Առաջին համաշ-

խարհային պատերազմը, որովհետև այդ մասին դասագրքերում արդեն գրված է, և Ա-ն և Բ-ն դա կհամարեն որպես երկրորդ անգամ «Արքիմեդի օրենքի հայտնագործում»: Ամբիոսի և բաժնի աշխատակիցներին խորհուրդ կտայինք նորից կարդալ ատենախոսության վերջաբանը. նրանք այնտեղ հաստատ նմանություններ կգտնեն նույնիսկ այբբենարանի հետ...

IV. Ա-ն և Բ-ն գրում են.

«Աշխատության հեղինակը նպատակադիր կերպով աշխատել է որքան հնարավոր է չափազանցված ներկայացնել իր վաստակը՝ դիմելով անգամ իր նախորդների աշխատանքները նսեմացնելու կամ անտեսելու եղանակին... Բերենք մի օրինակ՝ ատենախոսության 227-րդ էջի թիվ 208 ծանոթագրությունում հեղինակը ցնցող պարզաբանում է կատարում. «...1652 թ. Երուսաղեմում կայացած եկեղեցական ժողովը մեկնաբանելիս՝ Օրմանյանը հանգել էր ճիշտ մեր վերոգրյալ եզրակացությանը...»: Մեկնաբանություններն ավելորդ են: Ընդ կարելի է զարմանալ և հիանալ Մ. Օրմանյանի խորաթափանցության վրա, որ գրեթե մեկ դար առաջ կռահել էր Ա. Այվազյանի մտքերը»:

Այս տողերը կոչված են գործին անտեղյակ ընթերցողի մոտ այն տպավորությունն ստեղծելու, թե Ա. Այվազյանը մի ինչ-որ այնպիսի բան է գրել, որ իրենից առաջ նույնությամբ ասել էր Օրմանյանը: Իրականում, քննելով և բացահայտելով 1441թ. տեղի ունեցած կաթողիկոսական ընտրություններին աշխարհականների ձևական մասնակցությունը, մենք ծանոթագրել ենք, որ աշխարհականների մի նմանօրինակ մասնակցություն էլ Օրմանյանը նկատել էր 1652թ. Երուսաղեմում կայացած եկեղեցական ժողովի ժամանակ: Սա միանգամայն տեղին և որևէ «կրիմինալ» չպարունակող ծանոթագրություն է: Մենք և Օրմանյանը, քննելով եկեղեցական տարբեր ժողովներ, նկատել ենք նույնատիպ մի երևույթ՝ այդ ժողովներին աշխարհականները մասնակցել են ձևականորեն: Մի՞թե վատ է, որ ես նկատել և նշել եմ այդ հանգամանքը: Այս կարգի անճարակ «քննադատության» միակ նպատակն ընթերցողին մոլորեցնելն ու Ա. Այվազյանի դեմ տրամադրելն է:

Վերոբերյալ «դիտողության» մեջ Ա-ն և Բ-ն նշում են «ատենախոսության 227-րդ էջի թիվ 208 ծանոթագրությունը»՝ մոռանալով, որ իրենց կարծիքների մեջ երկուսն էլ պնդում էին, որ մեր ատենախոսությունը բաղկացած է 161 էջից և չունի պահանջված 200 էջը: Այսպիսով Ա-ն և Բ-ն «սայթաքում» և ընկնում են իրենց իսկ լարած ստերի ցանցի մեջ...

V. Ա-ն և Բ-ն գրում են. «Ատենախոսը չքմեղ տեսք է ընդունում, թե անծանոթ է Նոր Զուղայի պատմության ճանաչված մասնագետ Վազգեն Ղուկասյանի The Emergence of the Armenian Diocese of New Julfa in the Seventeenth Century (Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1995, 1998) աշխատությանը, որտեղ, ի միջի այլոց, նույնպես թիվ 1 հավելվածի տակ դեռ 1995 թվականին հրատարակված, ծանոթագրված և ուսումնասիրված է» 1693թ. Նոր Զուղայում տպագրված մի շրջաբերական, որը հրատարակել ենք ատենախոսության մեջ:

Այս քննադատության անարդարացիությունն ու սխալներն այնքան շատ են, որ ստիպված ենք ներկայացնել դրանք առանձին.

ա. Խնդրո առարկա վավերագրի քննությամբ և մասնակի հրատարակությամբ մենք հանդես ենք եկել տակավին 1995թ. մարտի 26-ին՝ «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթում, որը մի ամբողջ էջ էր տրամադրել մեր «Կաթողիկոսական ընտրություններին վերաբերող երկու արժեքավոր փաստաթուղթ» հրապարակմանը (1995թ. փետրվարին ընթերցվել է Մատենադարանի գիտխորհրդի նիստում): Մի քանի օր անց, Կ. Պոլսի պատրիարք Մեսրոպ Արք. Մութաֆյանի խնդրանքով, այդ կյուրթի ամբողջական ծանոթագրված տարբերակը հանձնել ենք տպագրության՝ պատրիարքարանի «Շողակաթ» հանդեսի Բ համարին, որը, սակայն, մինչ օրս լույս չի տեսել: Ուսումնասիրության ընդարձակ տարբերակն ուշացումով հրապարակվել է «Հանդես Ամսօրեայ»-ում (հունվար-դեկտեմբեր 2000, թիվ 1-12): Այս փաստն արձանագրված է նաև ատենախոսության 25-րդ էջի թիվ 22 ծանոթագրության մեջ:

բ. 1995թ. Վազգեն Ղուկասյանն այդպիսի գիրք լույս չի ընծայել ո՛չ նշված հրատարակչությունում, ո՛չ էլ այլուր: Իսկ եթե հեղինակները նկատի ունեն 1995թ. Կոլումբիայի համալսարանում պաշտպանության ներկայացված Վ. Ղուկասյանի ատենախոսության բնօրինակը, այն գիրք անվանելը սխալ է: Ամեն դեպքում՝ մեր հրապարակումը եղել է ավելի վաղ, քան Վ. Ղուկասյանինը: Հետևաբար մեր դեմ ուղղված ուրիշի աշխատանքը չգնահատելու մեղադրանքը շինծու է: Ի գիտություն ԵՊՀ ամբիոնի և պատմության ինստիտուտի բաժնի՝ նշենք նաև, որ Կոլումբիայի համալսարանը գտնվում է Նյու-Յորքի նահանգի Նյու-Յորք քաղաքում, այլ ոչ թե Ջորջիա նահանգի Ատլանտա քաղաքում:

գ. 1995թ. Կոլումբիայի համալսարան ներկայացրած Վ. Ղուկասյանի ատենախոսության մեջ 1693թ. Նոր Ջուդայում տպագրված խնդրո առարկա շրջաբերականը ո՛չ հրատարակված է, ո՛չ էլ ուսումնասիրված, ինչպես պնդում են Ա-ն և Բ-ն: Ատենախոսության մեջ այդ շրջաբերականը թարգմանված է անգլերենի, նաև զետեղված է դրա բնօրինակի (Փաքսիմիլի) փոքրացված անընթեռնելի լուսապատճենը (էջ 302-313): Մի՞թե Ա-ն և Բ-ն պատմական վավերագրի լուսապատճենն ու թարգմանությունը գիտական հրատարակչությունից չեն տարբերում...

դ. Ինչ վերաբերում է Վ. Ղուկասյանի 1998թ. հրատարակած գրքին, լուսապատճենի փոխարեն այնտեղ ներկայացված է Հ. Տեր-Հովհանյանցի 1881 թվականի այդ շրջաբերականի հրատարակության տառացի արտագրությունը: Մի՞թե Ա-ն և Բ-ն տառացի արտագրությունը (այն է՝ վերահրատարակությունը) չեն տարբերում գիտական հրատարակությունից...

ե. 1693թ. Նոր Ջուդայում տպագրված շրջաբերականը հրապարակելիս մենք ուղղակիորեն հենվել ենք Հայաստանի ազգային գրադարանում պահվող լուսապատճենի վրա: Դրա շնորհիվ ուղղել ենք Հ. Տեր-Հովհանյանցի հրատարակության մեջ առկա 22 (!) թյուրընթերցում, որոնցից շատերն իմաստային շեղումներ են, օրինակ՝ Տեր-Հովհանյանցը «յերևան»-ի փոխարեն հասկացել է «յերևան» տեղանուն, «չԱւետս» անվան փոխարեն՝ «զաւետս», «ի յարգի»-ի փոխարեն՝ «ի կարգի», «յազգս»-ի փոխարեն՝ «յաղազս» և այլն: Մինչդեռ Վ. Ղուկասյանի գրքում բոլոր 22 թյուրընթերցումներն էլ առկա են, այսինքն՝ չի կարելի խո-

սել նրա ծանոթագրած և ուսումնասիրած ինչ-որ հրատարակության մասին: Ա-ն և Բ-ն զբաղվում են աչքակապությամբ և չեն ցանկանում նկատել այդ շրջաբերականի մեր գիտական հրատարակությունը՝ ներառյալ այնտեղ հիշատակված պատմական խրթին ծալքերի, դեմքերի և հանգամանքների մանրագնի քննությունը: Գիտական աշխատանքս օբյեկտիվորեն գնահատելու կոչված կառույցները՝ Ա-ն և Բ-ն, ընկղմված են աշխատանքիս անհիմն, անսանձ և քայքայիչ պախարակմամբ, գիտության ճանապարհը փակելով:

գ. Ամբիոնի և բաժնի անբարյացակամությունն ակնհայտ է: Նրանց մտքով անգամ չի անցնում, որ եթե մենք մինչև ատենախոսությունը հանձնելու օրը ծանոթ լինեինք Վ. Ղուկասյանի ատենախոսությանն ու գրքին (ի դեպ, Մատենադարանի գրադարան է մուտք գործել միայն 1997թ. Անն-Յարբոր քաղաքում պատճենահանված ատենախոսությունը), ապա անտարակույս և հաճույքով կնշեինք այդ հրապարակումներն ու նրանցում խնդրո առարկա շրջաբերականի արծարծումը, թեկուզև այն մեր հետազոտության նպատակների տեսանկյունից գրոյական արժեք է ներկայացնում: Բանն այն է, որ Վ. Ղուկասյանն ընդամենը հպանցիկ օգտագործել է շրջաբերականի բովանդակությունից մի հատված (գրքում՝ էջ 112) և մի քանի ծանոթագրություն արել, որոնք մասամբ վերցված են Յ. Տեր-Յովհանյանցի 1881 թվականի հրատարակությունից, մասամբ էլ հանրահայտ փաստեր են, օրինակ, «Աստապատ՝ հայտնի գյուղ Նախիջևանում» կամ «Զերթողահայր՝ Մովսես Խորենացի» և այլն:

Մյուս կողմից՝ Ա-ն և Բ-ն առաջնորդվում են երկակի չափանիշներով և չեն նկատում, որ Վ. Ղուկասյանը, ինչպես նաև այդ ժամանակաշրջանով մասնագիտացող ամերիկացի այլ հայագետներ, գեթ մեկ անգամ չեն հիշատակում իրենց աշխատանքային լեզվով՝ անգլերենով հրապարակված իմ հետևյալ մենագրությունը՝ *The Armenian Rebellion of the 1720s and the Threat of Genocidal Reprisal* (Yerevan: Center for Policy Analysis, American University of Armenia, 1997), իսկ Ջորջ Բուռնությանն այնտեղից բացահայտորեն գրագողություն է անում (այս հարցին կանդադառնանք առանձին հրապարակմամբ): Սակայն ամերիկյան հայագետներին Ա-ն և Բ-ն քննադատել, բնականաբար, չեն համարձակվում. նրանց առջև ճիշտ հակառակ խնդիրն է դրված՝ ամեն գնով հանիրավի վարկաբեկել նույն ամերիկյան հայագիտական դպրոցին քննադատած Ա. Այվազյանին:

(Ի դեպ, 1997թ. լույս տեսած մեր այդ անգլերեն մենագրության մեջ ուղղակի հղում ենք արել «Շողակաթ»-ին տպագրության հանձնված ուսումնասիրությունը. տե՛ս էջ 81, ծանոթագրություն 169):

VI. Ա-ն և Բ-ն ճիշտ նույն մոտեցումն են հանդես բերում Մատենադարանի համար 9120 ձեռագիր մատյանից մի փաստաթղթի՝ մեր հրապարակման նկատմամբ: Նշում են, թե «ընդամենը մի քանի էջ կազմող վավերագրի՝ ատենախոսի կողմից վերահրատարակության մեջ» տեղ են գտել այնքան «վրիպակ և վրիպում», «որոնք միանգամայն արժեքազրկում են այդ հրատարակությունը»: Այս հրապարակմանը կից աղյուսակում բերված է մեր արած «վրիպակ-վրիպումներից» 10 օրինակ:

Իրականում այդ «մի քանի էջ կազմող» փաստաթուղթը Եվրոպայից մինչև Հնդկաստան ընկած տարածաշրջանում հայաբնակ բնակավայրերի մի ցուցակ է՝ ավելի քան 700 տեղանուն, որոնցից շատերը գրանցվել են այդ աղբյուրում՝ հնչարտասանական բարբառային եզակի նստվածքով: Այսինքն՝ գործ ունենք ոչ թե սովորական շարադրանքի հետ, որից կարելի կլիներ կռահել գրված բառն ու տառը, այլ իրարահաջորդ, հաճախ հոլովական վերջավորություններով գրանցված տեղանունների հետ: Պատկերացում տալու համար բերենք այդպիսի մի շարք՝ «Տավ-շանլուայ, Գեօլտադու, Մուհալիճու, Պանդրմայու, Էտինճկու, Փիրմաստու, Բալիքեսարու, Էյնայու, Բոդասիեսրու, Կելիպօլու, Մալդարայու, Զօշլուայ, Ուզունքետրփուայ, Կիմուրճինու»:

9120 մատյանն ինքը խիստ դժվարընթեռնելի է. թանաքն արտատպված է թերթի հակառակ կողմում, շատ նման են «Է»-«ի»-«ե», «գ»-«դ»-«շ»-«չ» տառերը: Եթե անգամ մի պահ ընդունենք, որ այդ ավելի քան 700 տեղանունների մեջ մենք իրոք թույլ ենք տվել տասը կամ նույնիսկ կրկնապատիկ ու եռապատիկ ավելի վրիպակ և վրիպում, ապա, բնականաբար, դրանից մեր հրատարակությունը «միանգամայն արժեքազրկված» համարելը մտացածին հերյուրանք է: Սա պարզ ճշմարտություն է ձեռագիր մատյանի հետ գործ ունեցած յուրաքանչյուր մասնագետի համար: Վրիպակներ կան հենց նույն «Ո՛րն է գիտության ուղին» հրապարակման մեջ: Օրինակ՝ «ամենին» (պետք է լինի՝ «ամենևին»), «կարորություն» («կարողություն»), վերջին սյունակի «XIII-XVIII դարեր» բառերից առաջ ստորակետը բաց են թողել և այլն: Չմոռանանք, որ այդ նյութի պատասխանատվությունն ստանձնել է ոչ թե մեկ անձ, այլ ԵՊՀ մի ամբիոն ու պատմության ինստիտուտի մի բաժին՝ իրենց ողջ անձնակազմով՝ երկու տասնյակից ավելի գիտաշխատակիցներով...

Վերադառնանք Ա-ի և Բ-ի նշած տասը «վրիպակներին» և տեսենք, թե ո՞րն է դրանցից իրոք վրիպակ, ո՞րը՝ ոչ: Վերստուգելով Մատենադարանի 9120 մատյանում խնդրո առարկա վավերագիրը, պարզեցինք հետևյալը.

1. «Դերպեքիր» տեղանունը ճիշտ ենք վերծանել. ոչ թե «Դերբեքիր», այլ «Դերպեքիր»:

2. «Թոմարդադու»-ն իսկապես վրիպակ է (ձեռագրում՝ «Թոմարդագու»), թեև գրքային տարբերակի տեղանվանացանկում ճիշտ ենք նշել՝ «Թոմարդու»: Բայց Ա-ն և Բ-ն վրիպել են մեկ այլ հարցում. էջի ներքևում առանձին ավելացված է ոչ թե «Թոմարդա», այլ «Թոմարդա»: Հետաքրքիր է, որ Գյուտ քահանա Աղանյանցը (որի հրատարակությունն օրինակելի են համարել մեզ քննադատողները), բաց է թողել այս տեղանվան «ը» տառը՝ նշելով այն «Թոմարդագու» ձևով, սակայն Ա-ն և Բ-ն կոչված են տեսնել միայն Ա. Այվազյանի վրիպակները:

3. «Շիրուան»-ը վրիպակ է (ձեռագրում՝ «Շիրվան»):

4. «Չերբեդ»-ը վրիպակ է (ձեռագրում՝ «Չերբեդ»): Գրքիս տեղանվանացանկում ճիշտ ենք նշել՝ «Չերբեդ» (էջ 335):

5. «Քիլիս»-ը և՛ վրիպակ է, և՛ ոչ: Ձեռագրում իսկապես «Քիլի» է: Սակայն այս դեպքում, հավանաբար, վրիպողը գրիչն է. տեղանվան ճիշտ ձևը պետք է «Քիլիս» լինի:

6. «Եղեւարդը» վրիպակ է (ձեռագրում՝ «Եղեվարդ»):

7. «Մաղանճղու» վրիպակ է (ձեռագրում՝ «Մուղանճղու»):

8. «Ղաշ»-ը և՛ վրիպակ է, և՛ ոչ: Թեև ձեռագրում իսկապես «Շաշ» է, սակայն գյուղի անվան ճիշտ ձևը Ղաշն է: Մեր գրքի տեղանվանացանկում նշել ենք՝ Շաշ, տե՛ս նաև Ղաշ:

9. «Միաստայ»-ն և՛ վրիպակ է, և՛ ոչ: Թեև ձեռագրում իսկապես «Միստայ» է, սակայն գյուղի անվան ճիշտ ձևը «Միաստայ» է:

10. Վերջապես՝ ապակողմնորոշման մի ընտիր նմուշ: «Սպեր» տեղանունը մատյանում տողադարձված է՝ «Ըսպե-րու»: Հետևաբար «ը» վանկարար մասնիկի բացթողումը միանգամայն տեղին է: Ի դեպ, այս տեղանվան մեջ ձեռագրում առկա «ե»-ի փոխարեն Գ. Աղանյանցը կարդացել է «է»:

Իրոք բաց ենք թողել «ի Մալդէ, ի Փալագաթ, ի Մատրաս եւ յամենայն նահանգս դորին» բառերը, որ մեր քննադատների նկատած միակ լուրջ վրիպակն է: Բայց այստեղ մի վրիպակ էլ իրենք են թույլ տվել. մեր բացթողումը ոչ թե ատենախոսության 248-րդ էջում է (ինչպես իրենք են նշում), այլ 239-րդում: Պարզապես Ա-ն և Բ-ն օգտվել են մեր գրքից, թեև ժամանակին իրենք, ցանկանալով ամեն կերպ թույլ չտալ ինձ դոկտորի կոչում ստանալը, կտրուկ մերժեցին ատենախոսությունս գրքի տեսքով ներկայացնել պաշտպանության:

Այսպիսով՝ պարզվում է, որ Ա-ի և Բ-ի վերը նշած տասը «վրիպումների» մի մասը վրիպում չէ, իսկ մյուսներն անկարևոր վրիպակներ են: Ավելին՝ անգամ «հավաքական ուժերով» մեր մի քանի վրիպակը «շտկելու» փորձ անելիս, Ա-ն և Բ-ն չեն կարողացել.

ա) իրենք խույս տալ վրիպակներից,

բ) թույլ են տվել լուրջ և միտումնավոր սխալներ,

գ) չնկատելու են տվել իրենց անթերի հռչակված Գ. Աղանյանցի հրապարակման վրիպակ-վրիպումները, որոնք ամենևին չեն սահմանափակվում վերը թվարկածով: Եթե Գ. Աղանյանցի հրապարակմանը մոտենալու լինենք նույն այն սկզբունքներով, որոնցով մոտեցել են մեր հրապարակմանը Ա-ն և Բ-ն, ապա այնտեղ կնկատենք հետևյալ վրիպակներն ու վրիպումները.

Գյուտ քահանա Աղանյանցի հրատարակություն Մատենադարան, ձեռագիր համար 9120

Ենկիպագար

Մալդարաու

Բելրդատու

Ղազանլիու

Սնապու

Տաշքետփրիու

Էրզնկանայ

Սղերտ

Չմշկածակ

առբերդ

Արղնի

Շընքուշ

Ենկիպագար

Մալդարայու

Բելրրդատու

Ղազանլիիու

Սընապու

Տաշքետփրիու

Էրզընկանայ

Սըղերտ

Չմըշկածակ

առբերթ

Արղընի

Շընքուշ

Ուրիա	Ուրիայ
Յգու	Յըգու
Ապաշու	Ապաղու
Նօռդգու	Նօռդըգու
Բայազիդու	Բայազիտու
Դիադինու	Դիատինու
Կաղզուան	Կաղզվան
յԱխլցխայ	յԱխըլցխայ
Չլտըր	Չըլտըր
յԱխլքէլէկ	յԱխըլքէլէկ
Շավշէդ	Շաւշէդ
Բանդարապաս	Բանտարապաս
Թօմառազու	Թօմաըռազու
Ըսպէր	Սպէր
Ղզլար	Ղըզլար
Լնճան	Լընճան
Քաղան	Քաշան
գիւղօրէից	գիւղորէից (Գիլանի նկարագ-
րութեան մեջ)	
Թիֆլիզ, որ է չորս եկեղեցի տերունի	Թիֆլիզ, որ է չորս եկեղեցին
տերունի	
Ղայզուլի	Ղայղուլի
Բաբազանիձոր	Բաբաջանիձոր
Աղատակ	Ազատակ
Չաւնդրու	Չաւընդրու
Գեօկգումբէթ	Գեօկգիւմբէթ
Բայազիդ իր նահանգովն	Բայազիդ իր նահանգովն
Կարմիր աւերակաց	Կարմիրաւերակայ
Սեւան	Սեվան
Յամաքաբէրդ	Յամաքաբէրթ
Փէշմակալ	Փէշմակալ
Բուզխանայ	Բուղխանայ
Կեչառիս, որոյ եկեղեցվոյ անունն սրբոյ	Կեչառիս, որոյ
եկեղեցվոյ անունն սրբոյ Աստուածածին է	Եջմիածին է
Առաքելոց վանքն, որ ասի արեւսու վանք	Առաքելոց վանքն, որ ասի
Կարենսու վանք	
Չրփլու	Չըրփլու
Ղզլքիլիսի	Ղըլքիլիսի
Յօհանավանից թեմն	Յօհանավանից վանից թեմն

Գ. Աղանյանցը Գաղատիայի վիճակի նկարագրութեան միջից բաց է թողել «բուլոր» բառը, իսկ Սաղմոսավանի թեմի նկարագրութեան մէջ՝ Սերքեվիլ տեղանունը:

Ընդգծենք, որ վերոբերյալ բուլոր դեպքերում մենք ճիշտ ենք վերարտադրել բնօրինակը: Բայց Ա-ն և Բ-ն, առաջնորդվելով երկակի չափանիշներով, հայտարարում են, թե Գ. Աղանյանցը «ամենայն բա-

րեխոյնութեամբ» Է հրատարակել բնագիրը, իսկ Ա. Այվազյանը սեղանին Է դրել «միանգամայն արժեքագուրկ» «վերահրատարակություն»: Վրիպակները ներելի են բոլորին, բացի Ա. Այվազյանից: Ա-ն և Բ-ն ընդամին անտեսում են նաև մեր կարևոր այն բացահայտումը, որ Գ. Աղանյանցի հրատարակությունը կատարվել Է այժմ Երևանի Մաշտոցի անվան Մատենադարանում պահվող համար 9120 մատյանից: Բացի այդ, ծանոթագրություններում պարզաբանել ենք լուսանցքներում գրչի և այլոց արած հավելումները, ինչպես նաև ներկայացրել 9120 ձեռագրի համառոտ բովանդակությունն ու բնութագրությունը: Ըստ այսմ՝ պարզ Է, որ մեր կատարածը վերահրատարակություն չԷ, այլ նոր հրատարակություն:

VII. Կարդանք Ա-ի և Բ-ի մեզ հասցեագրած ևս մի քննադատություն. ««Հավելված Ե»-ի վերջում՝ «Ծանոթագրություններ» վերտառության ներքո (Էջ 292), Ա. Այվազյանը գրում Է. «Սույն հիշատակարանը հրատարակել ենք, թարգմանել անգլերեն և մանրամասն քննել հետևյալ հոդվածում»՝ ընթերցողի մոտ պատրանք ստեղծելով, թե ինքն Է Լիմ անպատի հիշատակարանի հրատարակիչը»: Սակայն անմիջապես Էլ Ա-ն և Բ-ն հակասում են իրենց հայտարարությանը՝ գրելով. «Նա չի մոռացել հղել անգլերեն հոդվածը, որտեղ իրոք նշում Է, թե «հիշատակարանը առաջին անգամ հրատարակվել Է 1918թ., իսկ ակադեմիկոս Մկրտիչ Ներսիսյանը այն վերահրատարակել Է 1941թ.»:

Իրականում իրենց հայտարարությամբ Ա-ն և Բ-ն դեմ են դուրս գալիս գիտական հղումների ընդունված ամբողջ համակարգին: Արդարև, եթե մենք հղել ենք մեր հոդվածը, որտեղ վերլուծում ենք այդ հիշատակարանի հետ կապված բազմաթիվ հարցեր, այդ թվում՝ մանրամասնորեն անդրադառնում հիշատակարանի նախորդ երկու հրատարակությունների պատմությանը, անհեթեթություն չԷ՞ այն պնդումը, թե մեր նպատակն Է եղել հիշատակարանի առաջին հրատարակիչ ձևանալը:

Ավելին՝ պարզել ենք, որ 1941թ. հիշատակարանի Մ. Ներսիսյանի վերահրատարակությունն ունի բազմաթիվ վրիպումներ: «Աշխատանք» թերթում 1918թ. հրապարակված բնօրինակի հետ համեմատելուց հետո, վերատպել-վերահրատարակել ենք հիշատակարանը՝ իր նախնական տեսքով՝ ընթերցողին մատուցելով ստուգված աղբյուր, իսկ հետագոտողին՝ 1941թ. թերի վերահրատարակությունն այլևս չօգտագործելու հնարավորություն: Եթե հետևելու լինենք Ա-ի և Բ-ի տրամաբանությանը, նախ՝ մենք մեր հետամտած պատրանքը փշրող հոդված ենք գրել, այնուհետև հղել ենք այդ հոդվածը և դրանով իսկ ինքներս մեզ ծուղակը գցել: Ինչպես տեսնում ենք, Ա-ն և Բ-ն կրկին անտեսում են կատարված աշխատանքը:

Պատահական չԷ, որ Ա-ն և Բ-ն Վ. Ղուկասյանի՝ վերոհիշյալ շրջաբերականի արտագրություն-վերատպությունն անվարան անվանում են «հրատարակություն», իսկ մեր ինքնուրույն աշխատանքը գնահատելու փոխարեն՝ հողմաղացների դեմ կռիվ տալիս...

VIII. Ա-ն և Բ-ն չեն խորշում բացահայտ գրպարտությունից: Այսպես՝ նրանք պնդում են, թե «ինչպես պաշտպանության ժամանակ բնութագրեցին երեք ընդդիմախոսներից երկուսը, ատենախոսության հեղինակը

միշտ չէ, որ պահպանել է» ՀՀ ԲՈՅ-ի կանոնակարգով նախատեսված այն պահանջը, ըստ որի՝ «Ատենախոսության մեջ հայցորդը պարտավոր է նշել այն հեղինակներին և աղբյուրները, որոնցից նա փոխառել է առանձին դրույթներ կամ նյութեր»: Այս լկտի սուտը մեկ անգամ ևս կրկնվել էր «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթի 2003թ. դեկտեմբերի 26-ի համարում՝ պատմական գիտությունների դոկտորներ՝ ՀՀ ԳԱԱ փոխնախագահ, ակադեմիկոս Վլադիմիր Բարխուդարյանի, ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի վարիչ Բաբկեն Հարությունյանի և ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի տնօրեն Աշոտ Մելքոնյանի համատեղ ստորագրությամբ լույս տեսած «Իսկական գիտականության և հայրենասիրության սահմանները: Մի աղմկահարույց, բայց շինծու պատմության մասին» հրապարակման մեջ, որտեղ ասված է, թե պաշտոնական ընդդիմախոսներից ակադ. Մանվել Չուլալյանը «ատենախոսին... մեղադրեց իր աշխատություններից օգտվելու ժամանակ հղումներ չկատարելու, այլ կերպ ասած՝ գրագողության մեջ»:

Այս և նմանօրինակ այլ հերյուրանքներին արդեն իսկ պատասխանել է պատմական գիտությունների թեկնածու Գևորգ Յազըճյանը՝ «Հարթակ» շաբաթաթերթում (18 . 02 . 2004), որից էլ բերում ենք հետևյալ ընդարձակ մեջբերումը.

«Այստեղ ևս առկա է առնվազն անպարկեշտ մոտեցում, եթե ոչ բացահայտ գրպարտություն: Իր ելույթում, պր. Չուլալյանը բառացիորեն ասել է հետևյալը. *«16-18-րդ դարերի հայ հոգևորականության մասին ես խոսել եմ իմ գրքում, բավականին գրել եմ և հիմա էլ ունեմ շատ նյութեր, որոնք հրապարակված չեն, իմ ձեռքի տակ են, բայց ոչ մի տեղ, ինքն (Ա. Այվազյանը - Գ. Յ.) ընդունեց իր սխալը, իմ անունս անգամ չի հիշատակվել, բայց դա ինձ չի խանգարում, բոլորովին, պարոն Հարությունյան, իմ խիղճս կորցնել և հակառակն ասել, վիրավորել և հակառակն ասել, ընդդիմանալ նրան, հասկանո՞ւմ եք, այդ ձևով չի՛ կարելի»:*

Ինչ խոսք, այդ ձևով իսկապե՛ս չի կարելի: Սակայն պր. Չուլալյանի խոսքի հասցեատերերի մեջ պետք է ավելացնել «ՀՀ»-ի հրապարակման մյուս ստորագրողների անունները: Ի դեպ, ավելորդ չէ հիշեցնել, որ ակադ. Չուլալյանն ընդդիմախոսի իր կարծիքի մեջ Այվազյանի անգլետրեն մեկ մենագրությունը համարում էր ատենախոսության մեկ մասը, իսկ այդ աշխատանքում Այվազյանը կատարել է համապատասխան հղումներ բոլոր աղբյուրներին, այդ թվում նաև՝ ակադ. Չուլալյանի հրապարակումները: Պաշտպանության ժամանակ այս մասին Ա. Այվազյանը պարզաբանում կատարեց, որից հետո ակադ. Չուլալյանը հայտնեց իր բավարարված լինելու մասին: Ավելորդ չէ մեջբերել ակադ. Չուլալյանի դիպուկ արտահայտությունը, որը հնչեց նրա երկրորդ ելույթի ժամանակ. *«Ես գտնում եմ, որ եղ ձեր [ԵՊՀ հայոց պատմության] ամբիոնը շիտակ, անկեղծ վերաբերմունք չի ունեցել, գիտության առաջ մեղանչել է»:*

Հաշվի չառնելով նիստի տեսագրությամբ իսկ արձանագրված այս փաստերը՝ Ա-ն և Բ-ն (որոնք վերոհիշյալ եռյակի լիակատար ենթակայության տակ են), «Ո՛րն է գիտության ուղին» նյութի մեջ կրկնում են «գրագողության» մասին նույն գրպարտությունը և դեռ ավելին՝ առա-

ջարկում իրենց այդ թեզը հաստատելու կոչված նոր «փաստարկներ»:
Չնենք դրանց հավաստիությունը ևս:

1) Ա-ն և Բ-ն գրում են. «Ա. Այվազյանի ուշադրությունից վրիպել է նաև այն հանգամանքը, որ 1765թ. կազմված ցանկը քննված է իր ատենախոսության ընդդիմախոս Ս. Չուլալյանի աշխատությունում (տե՛ս Ս. Չուլալյան, Արևմտյան Հայաստանը 16-18-րդ դարերում, Երևան, 1980, էջ 225): Բացելով Ս. Չուլալյանի գրքի նշված էջը՝ տեսնում ենք, որ հեղինակը մեկ նախադասությամբ նշել է այս ցուցակի գոյությունը (ընդ որում՝ հղելով Գ. Աղանյանցի հրատարակությունը, նա տեղյակ չի եղել, որ ցուցակի բնօրինակը Մատենադարանի 9120 մատյանում է), ապա, մեկ այլ վկայության վրա հենվելով, եզրակացրել, որ Ս. Էջմիածնի նվիրակական վիճակների «առաջին ու գլխավոր խմբի մեջ մտնում էին Կ. Պոլիսը, Ադրիանապոլիսը, Ղրիմը, Թոխաթը, Անկարան, Էրզրումը, Կարսը, Բայազետը, Վանը, Դիարբեքիրը»:

Արդ՝ հարց է առաջանում՝ ինչո՞ւ մենք պետք է հղեինք վերոհիշյալ էջը: Ի՞նչ նպատակով: Մենք հրապարակել ենք աղբյուրը՝ քաղելով այն բնօրինակից, մատնացույց ենք արել, որ առաջինն այն հրատարակել է Գ. Աղանյանցը (ընդ որում, բացահայտել ենք, որ հենց այդ մատյանն է եղել նրա սկզբնաղբյուրը), կատարել ենք ճշտումներ և լուսաբանումներ: Մեր նպատակը չի եղել աղբյուրի մանրագնին քննությունը և ոչ էլ, բառիս բուն իմաստով, նման «քննություն» կա Ս. Չուլալյանի գրքում: Ուրեմն, Ա-ն և Բ-ն բացեիքաց մոլորեցնում են ընթերցողին, փորձում հորինված հիմքերի վրա զրպարտել մեզ:

2) Ա-ն և Բ-ն գրում են. «Դարձյալ Ս. Չուլալյանն է, որ Ա. Այվազյանից առաջ ուշադրություն է դարձրել Ղազար Ջահկեցու 1726թ. հիշատակարանի վրա և Մատենադարանի թիվ 2121 ձեռագրից հրատարակել մի հատված (տե՛ս Ս. Չուլալյան, Հայ ժողովրդի պատմության հարցերը ըստ եվրոպացի հեղինակների, XIII-XVIII դարեր, գիրք Ա, Քաղաքական պատմություն, Երևան, 1990, էջ 186): Հետևաբար իրավացի էր ընդդիմախոս, դոկտոր, պրոֆ. Ս. Չուլալյանը, երբ հրապարակային պաշտպանության ժամանակ, ի պաշտպանություն Ա. Այվազյանի, իր լրացուցիչ ելույթում հարկադրված էր նշել, որ ատենախոսն օգտվել է նաև իր աշխատություններից, բայց այդ մասին որևէ նշում չի կատարել»:

Այս հայտարարություններում բացի զրպարտությունից կա երկու սխալ՝ տեսական և փաստական: Ս. Չուլալյանը քաղել և, առանց որևէ մեկնաբանության (չհաշված այն, որ աղբյուրը վերագրել է «Ղազար Ջահկեցի գրչին»), հրապարակել է այդ վավերագրից ընդամենը մի փոքրիկ՝ կես էջանոց հատված: Ընդ որում, Ս. Չուլալյանի գրքում սխալ է նշված ձեռագիր մատյանի էջը. ոչ թե 267ա, այլ 367ա, որը վրիպակ «բռնող» ու «մեկնող» Ա-ն և Բ-ն չեն նկատել: Ա-ն և Բ-ն սխալվում են նաև՝ կարծելով, թե Ս. Չուլալյանն է առաջին հետազոտողը, որն «ուշադրություն է դարձրել Ղազար Ջահկեցու 1726թ. հիշատակարանի վրա» և այնտեղից մի հատված հրապարակել: Իրականում ճիշտ նույն հատվածը (առաջին բառից մինչև վերջինը) ավելի վաղ մեջբերել է Աշոտ Հովհաննիսյանը՝ տակավին 1959թ. հրատարակած իր «Դրվագներ հայ ազատագրական մտքի պատմության» երկրորդ հատորում (էջ 538-539),

ինչը Մ. Չուլայանի գրքում նշված չէ: Այդ փաստը Ա-ին և Բ-ին հիմք կտա՞ եզրակացնելու, թե Մ. Չուլայանը «գրագողություն» է կատարել: Իհարկե, ո՛չ: Իրականում հնարավոր է, որ այդ հիշատակարանի այս կամ այն դրվագն օգտագործած լինեն այլ հետազոտողներ ևս: Համենայն դեպս այդ հիշատակարանն արձանագրված է նաև Մատենադարանի համառոտ ձեռագրացուցակում (հ. Բ, Երևան, 1970, էջ 874): (Իսկ եթե առաջնորդվելու լինեինք Ա-ի և Բ-ի տրամաբանությամբ կամ, ավելի ճիշտ, դրա բացակայությամբ, ապա պետք է մեղադրեինք համալսարանական ու ակադեմիական այս կոլեկտիվներին, որ, այդ հիշատակարանից հատված հրապարակելու առաջնության դափնին վերագրելով Մ. Չուլայանին, նրանք դիտավորյալ նսեմացնում են Աշոտ Հովհաննիսյանի վաստակը):

Այսպիսով՝ հատուկ չնշելով Մատենադարանի 2121 ձեռագրում գետեղված Ղազար Ջահկեցու հիշատակարանի վկայակոչումները Ա. Հովհաննիսյանի, Մ. Չուլայանի և համառոտ ձեռագրացուցակի հեղինակների (Օսիկ Եզանյան, Անդրանիկ Չեյթունյան, Փայլակ Անթաբյան) երկերում, մենք որևէ զանցանք, այն էլ «գրագողություն», չենք արել: Մենք առաջին անգամ ամբողջությամբ հրապարակել ենք Ղազար Ջահկեցու բավական ծավալուն հիշատակարանը, նաև օգտագործել այն՝ ատենախոսության մեջ կատարված քննության ընթացքում: **Իսկ զանազան հեղինակների՝ այդ հիշատակարանից հատվածների օգտագործման կամ հղման պատմության ուսումնասիրությունն ամենևին մեր նպատակների և պարտավորությունների մեջ չի՛ մտնում:** Այսքանը: Ինչպես տեսնում ենք, Ա-ն և Բ-ն, մեզ զրպարտելու նպատակով, կրկին փորձում են մոլորեցնել ընթերցողին:

Ինչ վերաբերում է երկրորդ ատենախոսի՝ Վալտեր Դիլոյանի ակնարկած մի նմանատիպ հայտարարությանը, թե իբր հրատարակել ենք «Ս. Էջմիածնի «նուիրակութեան վիճակներ» փաստաթուղթը՝ Գյուտ քահանա Աղանյանցի «Դիւան հայոց պատմութեան» մատենաշարի Գ հատորից, սակայն աղբյուրը նշել ենք միայն ծանոթագրության մեջ», ապա այդ բացահայտ սուտը հերքել ենք հե՛նց պաշտպանության ընթացքում, որին ներկա էին Ա-ի և Բ-ի գրեթե բոլոր անդամները: Իմ հերքումն ստիպված էր ընդունել նաև Վ. Դիլոյանը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 135-րդ հոդվածով, Ա-ի և Բ-ի՝ գրագողության մասին արած վերոհիշյալ բանսարկությունները որակվում են զրպարտություն: Առայժմ դատախազություն չենք դիմել՝ խնայելով միայն ժամանակ և էներգիա: Բազմահարկ, միտումնավոր դիտողություններն ու կեղծիքները հերքելու փոխարեն, գերադասելի է զբաղվել գիտական, ստեղծարար աշխատանքով...

Սուտ է, թե Ա-ն և Բ-ն խորհուրդ են տվել ինձ վերանայել աշխատանքը: Բաժինն առհասարակ որևէ հանդիպում ինձ հետ չի ունեցել, գրավոր կամ բանավոր որևէ «խորհուրդ» չի տվել: 2003թ. նոյեմբերի 4-ին գրված կարծիքն ինձ են հանձնել պատմության ինստիտուտի գիտքարտուղարի ձեռքով՝ դեկտեմբերի 2-ին՝ պաշտպանությունից յոթ օր առաջ: Մինչդեռ ամբիոնը բարեհաճել է նիստ գումարել և քննարկել իմ աշխատությունը միայն դեկտեմբերի 3-ին (ես հրաժարվել եմ մասնակցել միտումնավոր

այդքան ուշ հրավիրված նիստին): Ամբիոնի կարծիքը ինձ են հանձնել դեկտեմբերի 4-ին, այսինքն՝ պաշտպանությունից հինգ օր առաջ: Այս հետաձգումների միակ նպատակն այն էր, որպեսզի ես ժամանակ չունենամ, ֆիզիկապես չհասցնեմ պատասխանել իրենց հերյուրած կեղծիքներին, կանգնեմ փաստի առաջ և ստիպված լինեմ հետ վերցնել աստ-նախոսությունս: Այդ հաճույքը, սակայն, դավադրության հեղինակներին չպարզանցի և ինձ թողնված սեղմ ժամկետում հասցրի պատասխանել առաջադրված բոլոր դիտողություններին (թեև, հասկանալի է, դա դյուրին գործ չէր): Եվ ի՞նչ արժե այն պնդումը, թե «Ա. Այվազյանին ոչ այնքան հետաքրքրել է պաշտպանության հաջող ելքը, որքան... հայ հասարակությունը պառակտելու եղանակով՝ քաղաքական դիվիդենտներ շահելը»: Այս զառանցանքը թողնում ենք անպատասխան...

Առանձին հետազոտության նյութ կարող է դառնալ մասնագիտական խորհրդի՝ ԲՈՅ-ին ներկայացրած՝ պաշտպանությանս արձանագրության ամբողջական կեղծումը, որով՝

ա) ի պատասխան պատմության ինստիտուտի միջին դարերի բաժնի կարծիքին իմ կարդացած գրավոր ելույթից 8 էջ հանվել է,

բ) իմ բանավոր ընդարձակ ելույթների մեծագույն մասը դուրս է թողնվել,

գ) գրեթե բոլոր բանախոսների կարծիքները բացահայտորեն և միտումնավոր կեղծվել են, նրանց վերագրել են չարտահայտված մտքեր կամ հակառակ տեսակետներ, բաց են թողել իմ օգտին ասված կարևոր հատվածները (այս ամենը հաստատվում է նիստի տեսագրությամբ և ձայնագրությամբ): Բերենք ընդամենը մի քանի օրինակ.

Առայժմ բավարարվենք այսքանով և եզրակացությունները թողնենք ընթերցողին:

Ա-ն և Բ-ն գրում են, որ «պատմագիտությունն ամենից առաջ գիտություն է՝ իր որոշակի օրենքներով և օրինաչափություններով, որոնք, կամենում ենք թե ոչ, օբյեկտիվ են և մեզնից անկախ»: Այդպես է, սակայն կեղծիքն ու սուտը այդ օրինաչափությունների մեջ չեն մտնում, իսկ դրանք պատմագիտության մեջ ներմուծողներն այն քայքայում և կործանում են: Մեր պետության և ժողովրդի համար այս ծայրահեղ բարդ ու խառնակ ժամանակներում Հայաստանի և սփյուռքի հասարակությունը ճիշտ ընկալեց իմ պաշտպանության դեմ կազմակերպված դավադրության քաղաքական հետին իմաստն ու նշանակությունը: Մնում է հուսալ, որ Հայաստանի պետական ու գիտակրթական հաստատությունները վաղ թե ուշ նույնպես իրենց մեջ ուժ կգտնեն՝ այս պատմությունից անհրաժեշտ եզրակացություններ անելու, կտան կատարվածի պատշաճ և անհրաժեշտ գնահատականը: Իսկ առայժմ դավադրության գլխավոր կազմակերպիչները (իսկական հեղինակները Հայաստանից դուրս են)՝ նշված մասնագիտական խորհրդի նախագահ, ՀՀ ՊԱՍ փոխնախագահ Վ. Բարխուդարյանը, նույն մասնագիտական խորհրդի փոխնախագահ, ԵՊՀ հայոց պատմության ամբիոնի վարիչ Բ. Հարությունյանը, ինչպես նաև նրանց հյու-հնազանդ աստիճանավոր մի շարք պատմաբաններ (այդ թվում՝ պատմության ինստիտուտի տնօրեն Ա. Մելքոնյանը) հնարավորություն ունեն անխափան շարունակելու գիտության սաբոտաժն ու այլասերումը: ԲՈՅ-ի կոլեգիան, չեղյալ հայտարարելով իր 004 մասնագիտական խորհրդի 2003թ. դեկտեմբերի 9-ի տիրառնչակ նիստը, վերոհիշյալ որոշման երկրորդ կետով հանձնարարել էր կազմակերպել իմ ատենախոսության նոր պաշտպանությունը... նույն

Վ. Բարխուդարյանին: Վերջինս մինչև օրս, այսինքն՝ շուրջ հինգ ամիս, այդ ուղղությամբ որևէ քայլ չի ձեռնարկել: Փոխարենը «Պատմա-բանասիրական հանդեսում» հրատարակության է պատրաստվում իմ անձի և ատենախոսության դեմ գրված հերթական պարսավագիրը, հասկացնելով, որ Վ. Բարխուդարյանի և Բ. Հարությունյանի գլխավորած ԲՈՅ-ի 004 մասնագիտական խորհուրդն Ա. Այվազյանին երբևէ և որևէ հանգամանքներում ղոկտորական կոչում չի շնորհի: Ցավոք, այս պարզ ճշմարտությունը ԲՈՅ-ի կոլեգիան հաշվի չառավ...

Վերոբերյալ կեղծարարություններին և զրպարտություններին պատասխանելը տխուր (ու տակավին անավարտ) պարտականությունս է, սակայն նաև անհրաժեշտ աշխատանք՝ հայագիտությունը պատեհապաշտ և ազգային պատմությունն ու շահերը աճուրդի հանած «ղեկավարներից» ազատագրելու, այն բարոյականացնելու նպատակով:

Ա. Այվազյանի ատենախոսության պաշտպանության խնդիրն օբյեկտիվորեն լուսաբանած հրապարակումներից են՝

Վևորգ Յազրճյան, «Իսկական պաշտպանություն» պատմության ինստիտուտում, «Ազգ», 11. 12 . 2003:

Арсен Алтунян, Беспрецедентный провал беспрецедентной защиты, ,Новое Время» (Արսեն Ալթունյան, Աննախաղեպ պաշտպանության աննախաղեպ տապալումը, «Նովոյե վրեմյա»), 11 . 12 . 2003.

Պատմագիտության չինովնիկները: Պա վրեժխնդրություն է և խայտառակություն միաժամանակ (հարցազրույց ակադեմիկոս **Հրաչիկ Սիմոնյանի** հետ), «Հայոց աշխարհ», 12 . 12 . 2003:

Левон Микаелян, Спецзаказ для спецсовета, ,Голос Армении» (Լևոն Միքայելյան, Հատուկ պատվեր՝ մասնագիտական խորհրդի համար, «Գոլոս Արմենիի»), 16 . 12 . 2003.

Սեն Արևշատյան, Վարդան Գրիգորյան, ՀՀ Բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի նախագահ՝ պրն Ա. Թռչունյանին, «Ազգ», 23 . 12 . 2003:

Սոս Սարգսյան, Չորի Բալայան, Պերճ Չեյթունցյան, Լևոն Անանյան, Ի պաշտպանություն ճշմարիտ գիտության, «Ազգ», 23 . 12 . 2003:

Վևորգ Յազրճյան, Անբարոյականությունը հայրենական հայագիտության մեջ, «Հարթակ», 24 . 12 . 2003: «Նոր Կեանք» (Լոս Անջել.), 31 . 12 . 2003 - 3 . 01 . 2004: «Մոլորակ» (Լոս Անջել.), 14-20 . 01 . 2004: «Արարատ» (Բեյրութ), 23 . 01 . 2004:

Չորի Բալայան, Պատմությունը վառող է, որը չոր պետք է պահել, «Հայաստանի Հանրապետություն», 24 . 01 . 2004: «Ազգ», 23 և 24. 01. 2004: «Չարթոսք» (Բեյրութ), 16 . 04 . 2004:

Зорий Балаян, История -- это порох, который надо держать сухим, ,Голос Армении» (Չորի Բալայան, Պատմությունը վառող է, որը չոր պետք է պահել, «Գոլոս Արմենիի»), 27 . 01 . 2004.

Никита Заробян, Профессор Вальтер Дилоян против профессора Вальтера Дилояна, ,Голос Армении» (Նիկիտա Չարոբյան, Պրոֆեսոր Վալտեր Դիլոյանն ընդդեմ պրոֆեսոր Վալտեր Դիլոյանի, «Գոլոս Արմենիի»), 31 . 01 . 2004.

Ованнес Асриян, Ещё один ракурс... ,Новое Время» (Ռովհաննես Ասրյան, Եվս մեկ հանգրեճ (ռակուրս)..., «Նովոյե վրեմյա»), 17 . 02 . 2004.

Վևորգ Յազրճյան, Պատասխանի իրավունքով: Շինծո՞ւ, թե՞ իրական պատմություն, «Հարթակ», 18 . 02 . 2004: